

بِسْمِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

احکام کنسان

مطابق با فتاوی مرجع عالیقدر
حضرت آیت الله العظمی خامنه ای (مدظله العالی)

زیر نظر استاد محمد تقی فیاض بخش

ویراست اول: تابستان ۱۴۰۳

سرشناسه: خامنه‌ای، سیدعلی، رهبر جمهوری اسلامی ایران، گناه
۱۳۱۸ - Sin

Khamenei, Sayyed Ali, Leader of IRI, 1939-
عنوان و نام پدیدآور: احکام گناهان مطابق با فتاوی مرجع
عالی قدر، آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (مدظله العالی) / زیرنظر
محمدتقی فیاض‌بخش؛ به کوشش هیئت علمی موسسه
فرهنگی هنری جلوه نور علوی علیه السلام.
مشخصات نشر: تهران: فیض فرزانه، ۱۴۰۲.
مشخصات ظاهری: ۳۳۲ ص.
شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۵۷۹۶-۳۵-۵

وضعیت فهرست نویسی: فیفا
یادداشت: کتابنامه: ص ۳۳۰ - ۳۳۲.

موضوع: فقه جعفری -- رساله عملیه
Islamic law, Ja'fari -- Handbooks, manuals, etc

فتوهای شیعه -- قرن ۱۴
Fatwas, Shiites -- 20th century

جلوه نور علوی

مؤسسه فرهنگی هنری جلوه نور علوی

تلفن: ۰۹۰۳۳۹۸۷۹۹۰، (۰۲۱) ۳۳۹۸۷۹۹۰

سایت: www.jelveh.org

احکام گناهان

مطابق با فتاوی مرجع عالی قدر، آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (مد ظله العالی)

زیر نظر استاد محمدتقی فیاض‌بخش

گردآوری و تدوین: سجاد رازگردانی و محمدتقی جوادی و محمدهادی محمودی بابانظر

ناشر: انتشارات فیض فرزانه

نوبت چاپ: اول، ۱۴۰۳

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۵۷۹۶-۳۵-۵

تمامی حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به مؤسسه فرهنگی هنری جلوه نور علوی ع است.

فهرست مطالب

فهرست مطالب	۵
مقدمه	۹
اهمیت اخلاق و مسائل اخلاقی	۹
اهمیت شناخت حلال و حرام	۱۰
جایگاه ویژه انجام واجبات و ترک محرمات، در سیریه سوی «توحید»	۱۱
شناخت محرمات، لازمه توبه صحیح و پیشگیری از ارتکاب دوباره	۱۶
تبیین مقصود از «احکام گناهان»	۱۸
پیشینه «احکام فقهی گناهان»	۱۹
تدوین مجموعه کتب «احکام گناهان»	۲۰
مراحل گردآوری و تدوین این اثر	۲۱
توبه	۲۹
«توبه»، در ثقلین	۲۹
چند حکم کلی درباره توبه	۳۱
احکام گناهان «زبان»	۳۵
دروغ	۳۷
غیبت	۴۷
تهمت	۶۱
نمایی (سخن چینی)	۶۳
فحش و دشنام	۶۵
لعن و نفرین به ناحق	۶۷
توهین، تحقیر و استهزا (تمسخر)	۶۸
مراء (جدال)	۷۳
افتا (فتوادادن) و قضاوت به ناحق	۷۵
تجسس و افشای سر	۷۷

۸۳	نقض عهد شرعی
۸۵	احکام گناهان «مالی»
۸۷	معاملات، مشاغل و درآمدهای حرام
۹۹	ریا
۱۱۱	محرمات مربوط به بانک و بانکداری
۱۱۷	نَجَش
۱۲۱	تطفیف (کم فروشی)
۱۲۷	احتکار
۱۲۸	رشوه
۱۳۵	اکل (خوردن) مال یتیم
۱۳۹	غصب
۱۴۱	احکام گناهان «روابط زن و مرد و ملحقات آن»
۱۴۳	محرمات مربوط به پوشش و حجاب
۱۵۳	نگاه حرام
۱۶۴	لمس حرام
۱۶۶	استشمام و عطرزدن حرام
۱۶۸	دوستی و معاشرت های نامشروع با نامحرم
۱۷۲	استمنا
۱۷۷	احکام گناهان مربوط به «لَهْو و لعب» (موسیقی حرام، رقص، قمار)
۱۷۹	غِنَا و موسیقی حرام
۱۹۱	رقص
۱۹۷	قمار
۲۰۳	احکام گناهان مربوط به «حقوق و تعاملات خانوادگی و اجتماعی»
۲۰۵	ایذا (آزار و اذیت کردن)
۲۱۱	حبس و تضییع حقوق واجب مردم (عدم رعایت حق الناس)
۲۲۳	عاق و الدین و ترک حقوق واجبشان
۲۲۶	قطع رجم
۲۲۹	سقط جنین

۲۳۲.....	فتنه‌انگیزی و تفرقه‌افکنی (در پیروان حق).
۲۳۶.....	خیانت و پیمان شکنی.....
۲۳۹.....	تضعیف نظام اسلامی و قانون شکنی.....
۲۴۵.....	احکام گناهان مربوط به «باورهای اعتقادی».....
۲۴۷.....	شرک و کفر.....
۲۵۰.....	بدعت و خرافه پرستی.....
۲۵۳.....	هتک و وهن مقدسات.....
۲۶۰.....	سحر و ملحقات آن (کهنات، فال گیری، دعانویسی، احضار جن و...).....
۲۶۵.....	تعرب پس از هجرت.....
۲۶۷.....	دوستی و معاشرت با دشمنان دین و منحرفان و.....
۲۶۹.....	صد و اضرار عن سبیل الله (بازداری و گمراه کردن از راه حق).....
۲۷۶.....	تشبه به کفار.....
۲۸۱.....	احکام گناهان مربوط به «خوردن و آشامیدن».....
۲۸۳.....	اسراف و تبذیر.....
۲۸۷.....	استعمال مسکرات (مست کننده‌ها) و مواد مخدر.....
۲۹۶.....	خوردنی‌ها و آشامیدنی‌های متفرقه حرام.....
۳۰۱.....	محرمات مربوط به صید و ذبح.....
۳۰۵.....	احکام گناهان مربوط به «خود گناه».....
۳۰۷.....	قنوط من رحمة الله (اظهار ناامیدی از رحمت الهی).....
۳۰۹.....	کوچک شمردن اوامر و نواهی الهی.....
۳۱۱.....	اشاعه فحشا (گناه) و ترویج فساد.....
۳۱۳.....	کمک و همکاری با ظالم و گنهکار (در ظلم و گناه).....
۳۲۲.....	اصرار بر گناه.....
۳۲۴.....	اعتراف به گناه (نزد خلق خدا).....
۳۲۵.....	حضور در مجلس حرام و ورود و خروج حرام.....
۳۳۱.....	بیان حرمت گناهان دیگر.....
۳۳۳.....	منابع و مأخذ.....

مقدمه

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ. وَ الصَّلَاةُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ وَ عَلَى آلِهِ أَلَى
اللَّهِ لَا سِيَّمَا الْإِمَامُ الْمُنْتَظَرُ بَقِيَّةُ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ رُوحِيَّةُ النَّبِيِّينَ .
مَرْوِيٌّ عَنِ الْمَهْدِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ : «اللَّهُمَّ ارْزُقْنَا تَوْفِيقَ الطَّاعَةِ وَ بَعْدَ الْمَعْصِيَةِ وَ صِدْقَ النَّبِيِّ وَ عِرْفَانَ
الْحُرْمَةِ...»^۱

اهمیت اخلاق و مسائل اخلاقی

اهمیت اخلاق و مباحث اخلاقی بر هیچ کس پوشیده نیست. این اهمیت تا جایی است که از اول شخصیت عالم امکان و با اخلاق ترین انسان تاریخ، یعنی حضرت خاتم الانبیاء محمد مصطفی صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ نقل شده است که ایشان هدف بعثتشان را تمام کردن «مکارم اخلاق» (فضائل اخلاقی) بیان فرمودند: «إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ»^۲

اصلاح اخلاق و دوست داشتن فضائل اخلاقی امری فطری است؛ چون هیچ انسانی نیست که رذائل اخلاقی را دوست داشته باشد و از فضائل اخلاقی منزجر باشد؛ مگر اینکه فطرت پاک و الهی او دستخوش تغییر شده باشد. بنابراین «اخلاق» و «مسائل اخلاقی» از حیات بشر جدایی نمی پذیرد؛ زیرا به طور کلی امور فطری از حیات انسان جدایی ناپذیرند.

۱. المصباح (للكفعمي)، ص ۲۸۰.

۲. مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، ج ۱۱، ص ۱۸۷.

اقوام روزگاری به اخلاق زنده‌اند

قومی که گشت فاقد اخلاق، مردنی است^۱

اهمیت شناخت حلال و حرام

«فقه» اصطلاحی - که می‌توان از آن به علم حلال و حرام یاد کرد - نیز به‌طور کلی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛ تا جایی که می‌توان گفت: بیشترین اهتمام علما و فقهای شیعه، در طول تاریخ، بدین مسئله بوده است.

ریشه این اهمیت نیز به تأکیدات متعدد موجود در قرآن و سنت - مبنی بر علم و عمل به حلال و حرام - برمی‌گردد. در اینجا تنها به یک روایت شریف، پیرامون این مطلب، اشاره می‌نماییم:

«عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ ع قَالَ: سَارِعُوا فِي طَلَبِ الْعِلْمِ فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لِحَدِيثٍ وَاحِدٍ فِي حَلَالٍ وَحَرَامٍ تَأْخُذُهُ عَنْ صَادِقٍ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا حَمَلَتْ مِنْ ذَهَبٍ وَفِضَّةٍ وَ ذَلِكَ أَنَّ اللَّهَ يَقُولُ: «مَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا»^۲... الحديث^۳.

«جابرین یزید جعفری از امام باقر ع نقل می‌کند که فرمود: در طلب علم بشتابید؛ زیرا قسم به کسی که جانم در دستش است، یک سخنی که در حلال و حرام از (شخص) راستگویی بگیری (بیاموزی)، بهتر است از دنیا و آنچه از طلا و نقره حمل نماید. و آن (به سبب) این است که همانا خداوند

۱. قطعات ملک الشعراء بهار، شماره ۲۴.

۲. الحشر، ۷.

۳. المحاسن، ج ۱، ص ۲۲۷.

می‌فرماید: «هرآنچه رسول (خدا) برای شما آورد، پس آن را بگیرید (عمل کنید) و از هرچه شما را نهی نمود، پس آن را رها کنید.» ... الخ.»
 در نتیجه مطالبی که ذکر شد، آن دسته از مباحثی که پیوند و ارتباطی بین فقه و اخلاق ایجاد می‌کند، از اهمیت خاصی برخوردار می‌باشد.

جایگاه ویژه انجام واجبات و ترک محرمات، در سیر به سوی «توحید»

در طول تاریخ اسلام، نگرش‌ها و مکاتب اخلاقی و عرفانی گوناگونی وجود داشته‌است که هر یک دغدغه سیر به سوی کمال بی‌نهایت و وصول به حقیقت مطلق (توحید) را داشته‌اند. به جرئت می‌توان گفت: در قریب به اتفاق این نگرش‌ها و مکاتب، از اولین گام‌های سیر به سوی آن کمال بی‌نهایت و -به اصطلاح- سلوک الی الله، انجام واجبات و ترک محرمات است.^۱

ریشه این مسئله (ترک محرمات) نیز علاوه بر قرآن کریم، در کلام عترت طاهره علیهم‌السلام موجود است. در این قسمت، تنها دو نمونه از روایاتی که به این مطلب اشاره می‌فرماید را ذکر می‌نماییم:

۱. «عَنْ سَلَامِ الْجُعْفِيِّ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام عَنِ الْإِيمَانِ، فَقَالَ: الْإِيمَانُ أَنْ يُطَاعَ اللَّهُ فَلَا يُعْصَى.»^۲ «سلام جعفی می‌گوید: از امام صادق عليه السلام در مورد ایمان سؤال کردم؛ ایشان فرمودند: ایمان آن است که خداوند اطاعت شود، پس در نتیجه مورد عصیان قرار نگیرد.»

۱. از آنجایی که ترک هر عمل واجب نیز، محرم و معصیت می‌باشد، به طور کلی از این مسئله با تعبیر «ترک محرمات» یاد می‌کنیم.

۲. الکافی، ج ۲، ص ۳۳.

۲. «عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: مِنْ أَشَدِّ مَا فَرَضَ اللَّهُ عَلَى خَلْقِهِ ذِكْرَ اللَّهِ كَثِيرًا، ثُمَّ قَالَ: لَا أَعْنِي سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ وَإِنْ كَانَ مِنْهُ وَلَكِنْ ذَكَرَ اللَّهُ عِنْدَ مَا أَحَلَّ وَحَرَّمَ فَإِنْ كَانَ طَاعَةً عَمِلَ بِهَا وَإِنْ كَانَ مَعْصِيَةً تَرَكَهَا.»^۱ «ابوعبیده از امام صادق علیه السلام نقل می‌کند که فرمود: از شدیدترین چیزهایی که خداوند بر خلقش واجب ساخته، ذکر بسیار خداست. سپس فرمود: مقصودم گفتن سبحان الله و الحمد لله و لا اله الا الله و الله اكبر نیست - اگرچه این هم از جمله ذکر است -؛ بلکه مقصود یاد آوردن خدا در آنچه حلال و حرام فرموده، می‌باشد که اگر اطاعت خداست، عمل کند و اگر معصیت است، ترک نماید.»

عقل نیز حکم می‌کند که اگر چیزهایی مانع تکامل و پیشرفت انسان به مدارج قرب الهی است، باید از میان برداشته شود و چه مانعی بزرگ‌تر از گناه و معصیت پروردگار متعال؟!

عصیان و سرپیچی عبد از امر مولا - که در لسان شرعی «حرام» نامیده می‌شود - مبعوض مولاست. با مبعوض مولا نمی‌توان محبوب او گردید. عاشقی که همواره شور دیدار معشوقش را در سردارد و طالبی که قدم در راه رسیدن به مطلوب خود گذاشته، اگر کاری که آن معشوق و مطلوب را بیازارد، مرتکب شود، روزه روز از آن محبوب دورتر می‌گردد؛ در حالی که او خیال می‌کند دارد به محبوب نزدیک می‌شود؛ ولی زهی خیال باطل!

برای تثبیت بهترین مطلب، سزاوار است در اینجا به داستانی زیبا که ضرورت رفع و دفع معاصی را در قالب تمثیل بیان می‌کند، اشاره نماییم. مولوی در بخشی از مثنوی معنوی خود سروده است:

گندم جمع آمده گم می‌کنیم	«ما در این انبار گندم می‌کنیم
کین خلل در گندم است از مکر موش	می‌نیندیشیم آخر ما به هوش
وز فنش انبار ما ویران شده‌ست	موش تا انبار ما حفره زده‌ست
وانگهان در جمع گندم جوش کن	اول ای جان! دفع شر موش کن
گندم اعمال چل ساله کجاست؟!» ^۱	گر نه موشی دزد در انبار ماست

همان‌طور که در این تمثیل، جمع کردن گندم در انبار بی‌فایده‌است، چون موشی درون آن است که گندم‌ها را می‌خورد و از بین می‌برد، تا زمانی که در اعمال ما هم گناه و معصیت و رذائل اخلاقی باشد، می‌توان گفت: جمع کردن اعمال صالح بی‌فایده‌است؛ زیرا آن بدی‌ها این خوبی‌ها را - مانند آن موش - می‌خورد و از بین می‌برد.^۲

جایگاه ترک محرمات در مکتب ملاحسینقلی همدانی رحمته‌الله علیه به‌طور خاص

در میان همه گرایش‌ها و مکاتب اخلاقی-تربیتی، در مکتب منسوب به آخوند ملاحسینقلی همدانی رحمته‌الله علیه^۳ - که همان نظام تربیتی بزرگانی چون امام خمینی رحمته‌الله علیه و علامه طباطبایی رحمته‌الله علیه می‌باشد - التزام به شریعت مقدس، از جمله ترک گناهان ظاهری

۱. مثنوی معنوی، دفتر اول، ص ۲۱.

۲. خوانندگان محترم می‌توانند برای مطالعه بیشتر در این زمینه به کتاب «مراقبات اخلاق توحیدی» (جلد دوم: مراقبه بر حدود الهی)، که توسط مؤسسه جلوه نور علوی رحمته‌الله علیه چاپ شده‌است، مراجعه نمایند.

۳. می‌توان این مکتب را مکتب اخلاق توحیدی و یا مکتب «نجف» نام نهاد.

اهمیت خاصی دارد. تاحدی که باید گفت: این مرحله در این مکتب، به منزلهٔ مقدمه تلقی می‌گردد.^۱

این مطلب، در کلمات بزرگان این مکتب سلوکی، آشکار است. به عنوان مثال: شیخ محمد بهاری رحمته الله علیه - که از بزرگان این مکتب و از شاگردان ملاحسینقلی همدانی رحمته الله علیه است - نامه‌ای از استاد خود نقل می‌کند که اولین عبارت ایشان (ملاحسینقلی همدانی رحمته الله علیه) اینچنین است: «مخفی نماناد بر برادران دینی که به جز التزام به شرع شریف در تمام حرکات و سکنات و تکلمات و لحظات و غیرها، راهی به قرب حضرت مَلِكِ الملوک - جَلْ جلاله - نیست. ...»^۲ تا آنجا که ایشان در انتهای این نامه طولانی می‌فرماید: «الحاصل لا طریق إلى القرب إلا بشرع شریف فی کلِّ کَلْبٍ و جزئی».^۳

همچنین خود مرحوم بهاری در همین کتاب، پیرامون ترک گناهان (به عنوان اولین مرتبهٔ مراقبه) می‌فرماید: «إِنَّ السَّالِكَ سَبِيلَ التَّقْوَى يَجِبُ عَلَيْهِ مِرَاعَاةُ أُمُورٍ: الْأَوَّلُ تَرْكُ الْمَعَاصِي وَ هَذَا هُوَ الَّذِي بُنِيَ عَلَيْهِ قِوَامُ التَّقْوَى وَ أُبْسِسَ عَلَيْهِ أَسَاسُ الْآخِرَةِ وَ الْأَوَّلَى وَ مَا تَقَرَّبَ الْمُتَقَرَّبُونَ بِشَيْءٍ أَعْلَى وَ أَفْضَلَ مِنْهُ»^۴

بنیان‌گذار نظام مقدس جمهوری اسلامی، امام خمینی رحمته الله علیه، به عنوان عارفی که این طریق را پیموده، در کتاب «اربعین حدیث» می‌فرماید: «و بدان که هیچ راهی در معارف الاهیته پیموده نمی‌شود، مگر آنکه ابتدا کند انسان از ظاهر شریعت. و تا انسان متأدب به

۱. درآمدی بر مکتب تربیتی علامه طباطبایی رحمته الله علیه، استاد فیاض بخش، ص ۶۹.

۲. تذکرة المتقین، محمد بن محمد بهاری همدانی، ص ۱۷۶.

۳. همان، ص ۱۸۲. ترجمه عبارت: «حاصل اینکه: راهی به قرب الهی به جز (عمل) به شرع شریف در هر امر کلی و جزئی نمی‌باشد.»

۴. همان، ص ۱۵-۱۴. ترجمه عبارت: «همانا پویای راه تقوا، بر او چند امر واجب می‌باشد: اول: «ترک گناهان» و این همان چیزی است قوام تقوا بر آن بنانهاده شده و اساس آخرت و دنیا بر آن استوار گردیده است و اهل تقرب به چیزی والا تر و برتر از آن تقرب نجسته‌اند.»

آداب شریعتِ حقّه نشود، هیچیک از اخلاق حسنه از برای او به حقیقت پیدا نشود و ممکن نیست که نور معرفت الهی در قلب او جلوه کند و علم باطن و اسرار شریعت از برای او منکشف شود و پس از انکشاف حقیقت و بروز انوار معارف در قلب نیز متأدب به آداب ظاهره خواهد بود. و از این جهت دعوی بعضی باطل است که به ترک ظاهر، علم باطن پیدا شود یا پس از پیدایش آن به آداب ظاهره احتیاج نباشد. و این از جهل گوینده است به مقامات عبادت و مدارج انسانیت. و شاید موفق شدم به بیان بعضی از آن در این ورقه‌ها، **«إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى»**^۱

پیرامون سیره عملی و علمی علامه طباطبایی رحمته الله علیه - به عنوان یکی از اصلی‌ترین تبیین‌کنندگان این مکتب - نیز از تلمیذ بزرگوار ایشان، علامه سید محمد حسین حسینی طهرانی رحمته الله علیه نقل شده است:

«و اما از جهت شرع، خود یک فقیه متشرّع بودند که در رعایت سنن و آداب، بتمام معنی الکلمة بذل توجه داشتند و حتی از به جا آوردن کوچک‌ترین مستحبات دریغ نمی‌نمودند و به آورندگان شرع مبین به دیده تعظیم و تجلیل و تبجیل می‌نگریستند. و نسبت به بعضی از صوفیه که به شرع مقدّس آن‌طور که باید و شاید اهمّیت نمی‌دهند، معترض و از آنان انتقاد می‌نمودند؛ و روش آنان را مقرون به خطا و غیرمُصیب به سرمنزل مقصود می‌دانستند.»^۲

«و همچنین نسبت به کسانی که دارای قوه عقلیه بوده و حکمت و فلسفه را خوانده بودند، ولی در امور شرعیّه ضعیف بودند، اعتنایی نداشتند و می‌فرمودند: حکمتی که بر بر جان ننشیند و لزوم پیروی از شریعت را به دنبال خود نیاورد، حکمت نیست.»^۳

۱. شرح چهل حدیث (اربعین حدیث)، ص ۸.

۲. مهرتابان، ص ۱۲۳.

۳. همان، ص ۱۲۵.

از این دست تعابیر، پیرامون سیره علمی و عملی بزرگان این مکتب سلوکی، بسیار است؛ ولی ما به همین مقدار بسنده می‌نماییم.

شناخت محرمات، لازمه توبه صحیح و پیشگیری از ارتکاب دوباره

شناخت گناهان و محرمات شرعی نیز در سیر اخلاقی-تربیتی ملاحسینقلی همدانی رحمته‌الله علیه جایگاه برجسته‌ای دارد؛ زیرا در ابتدای این سیر، وقتی انسان می‌خواهد به طور کامل و صحیح از همه گناهان گذشته خود، توبه نماید، لازمه آن این است که همه محرمات را بشناسد؛ چون ممکن است او مرتکب حرامی شده باشد، درحالی که اصلاً نمی‌دانسته آن عمل، حرام است.^۱ همچنین اگر کسی احکام و شرایط فقهی توبه را نداند، ممکن است که توبه او - از نظر شرعی - ناقص بوده و همواره او نسبت بدین مسئله جاهل باشد. (در این اثر، احکام و شرایط توبه نیز ذکر شده است.)

از طرف دیگر، بعد از توبه و تطهیر اعمال گذشته، انسانی که قصد طریق الی الله را نموده، باید «گناه‌شناس» باشد تا دوباره گرفتار این بلاهای خانمان سوز نشده و از آلوده شدن نفس پاک خود، «پیشگیری» نماید.

پس شناخت احکام گناهان، حداقل از دو جهت، ضرورت و فایده دارد. (یکی از جهت «توبه از گذشته و محاسبه اعمال گذشته» و دیگری از جهت «پیشگیری نسبت به آینده».)^۲ بر این اساس، در مکتب تربیتی ملاحسینقلی همدانی رحمته‌الله علیه و علامه طباطبایی رحمته‌الله علیه شناخت محرمات جایگاه ویژه‌ای دارد.

۱. البته گاهی هم برعکس این مسئله پیش می‌آید؛ یعنی انسان گمان می‌کند عملی حرام است، درحالی که اصلاً حرام نبوده و کاملاً مباح است. (در کتاب حاضر، این رویکرد نیز لحاظ شده است؛ یعنی مثلاً در ذیل بخش «اقسام و مصادیق»، بعضاً مسائلی آورده شده که شاید افرادی گمان کنند مصداق آن گناه و حرام می‌باشد؛ درحالی که از نظر آن فقیه اینگونه نیست.)

پاسخ به یک شبهه

ممکن است کسی اشکال کند که: در روایات اهل بیت علیهم السلام گناه عالم از گناه جاهل بزرگ تر و عقوبت آن سنگین تر است؛^۱ پس همان بهتر که ما گناهان را کامل نشناسیم؛ زیرا علم بیشتر همان و عذاب شدیدتر همان!

در پاسخ به این شبهه باید گفت: اولاً، این دسته از روایات، منافاتی ندارد با روایاتی که به «فضل عالم بر جاهل» تأکید می‌نماید؛^۲ زیرا به طور کلی دانستن و علم برتر است نسبت به ندانستن و جهل.^۳ بنابراین، احادیثی که گناه عالم را از گناه جاهل سنگین تر می‌داند، در مقام بیان شدت مسئولیت عالم است و اینکه از یک فرد آگاه بیشتر از یک فرد نا آگاه توقع می‌رود؛ نه اینکه نباید عالم شد و در جهالت ماند.

ثانیاً، مثل فردی که به دنبال شناخت محرمات نمی‌رود، به خیال اینکه دانستن این مسائل برای انسان - به اصطلاح - دردسرساز می‌شود، مثل کسی است که ویروسی وارد بدنش شده و او اصلاً خبر ندارد. این ویروس کم کم بدن این فرد را از بین می‌برد؛ در حالی که او غافل است. از این فرد سؤال می‌کنیم که: اگر این ویروس را شناسایی کنید

۱. مانند این روایت: «عَنْ حَفْصِ بْنِ غِيَاثٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: قَالَ: يَا حَفْصُ! يُعْفَرُ لِلْجَاهِلِ سَبْعُونَ ذَنْبًا قَبْلَ أَنْ يُعْفَرَ لِلْعَالِمِ ذَنْبٌ وَاحِدٌ.» «امام صادق عليه السلام فرمود: ای حفص! برای جاهل هفتادگناه آمرزیده می‌شود، قبل از اینکه برای عالم یک گناه آمرزیده شود.» (الکافی، ج ۱، ص ۴۷)

۲. به عنوان نمونه: «عَنْ طَلْحَةَ بْنِ زَيْدٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام يَقُولُ: الْعَامِلُ عَلَى غَيْرِ بَصِيرَةٍ كَالسَّائِرِ عَلَى غَيْرِ الطَّرِيقِ لَا يَزِيدُهُ سُرْعَةُ السَّيْرِ إِلَّا بُعْدًا.» «طلحه بن زید می‌گوید: از امام صادق عليه السلام شنیدم که می‌فرمود: کسی که بر غیر بصیرت عمل کند، مثل کسی است که بر غیر راه حرکت کند؛ سرعت حرکت فقط دوری او را افزایش می‌افزاید.» (الکافی، ج ۱، ص ۴۳)

۳. «...قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ» (الزمر، ۹)
 «... بگو: آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند، برابرند؛ برابرنده، منحصرأ صاحبان اندیشه متذکر می‌شوند.»

و آن را از بین ببرید، بهتر است یا اینکه نسبت به آن بی‌اعتنا بوده و آن را شناسایی نکنید؟!

گناه نیز اگر زود شناسایی نشده و از میان اعمال ما بیرون نرود، کم‌کم اعمال صالح ما را از بین می‌برد و آن‌ها را بی‌تأثیر می‌کند؛ زیرا چه بخواهیم و چه نخواهیم، گناه -مانند آن ویروس- آثار شوم خود را می‌گذارد. این درحالی است که ویروس، جسم انسان را مضمحل می‌کند و گناه، قلب و روح آدمی را منکدر. بنابراین، به ضرورت شناخت احکام گناهان خدشه‌ای وارد نیست.

تبیین مقصود از «احکام گناهان»

مقصود از «احکام گناهان» یا به تعبیر کامل‌تر: «احکام فقهی گناهان»، حکم‌های تکلیفی شرعی (واجب، مستحب، مباح، مکروه و حرام) مرتبط با گناهان و محرمات می‌باشد. در نتیجه، مباحث آن مربوط به علم «فقه» می‌باشد. برای مثال، در مورد گناه «غیبت»، غیبت کودک و مجنون یا مسئله غیبت غیرمسلمان یا اساساً تعریف فقهی «غیبت» و... موضوعات و احکام فقهی «غیبت» محسوب می‌شود.

بنابراین در این اثر به موضوعات و مباحث اخلاقی مربوط به آن گناه، مانند ریشه‌ها و علل اخلاقی آن یا رذائل اخلاقی مرتبط با آن و یا پیامدهای دنیوی و اخروی اش و... - با وجود اهمیتشان - پرداخته نمی‌شود. این مباحث باید در جایگاه دیگری مطرح شود و این موارد مربوط به علم «اخلاق» می‌باشد. (چنانچه علمای اخلاق در کتب اخلاقی بدان پرداخته‌اند.) در واقع می‌توان عنوان کلی این مباحث را «احکام اخلاقی گناهان» دانست؛ نه «احکام فقهی» آن‌ها.

پیشینه «احکام فقهی گناهان»

مسائل و احکام فقهی مربوط به گناهان، بیشتر در کتاب‌های «مکاسب محرّمه» ای است که فقها تدوین فرموده‌اند که به جرئت می‌توان پرچم‌دار ایشان را شیخ اعظم انصاری رحمته‌الله علیه دانست. همان‌طور که خوانندگان محترم مستحضر هستند و از این عنوان نیز پیداست، موضوع «مکاسب محرّمه»، کسب‌ها و تجارت‌های حرام می‌باشد. از جمله این کسب‌ها و از جمله ابواب کتاب‌های مکاسب محرّمه: آن کارهایی است که اکتساب به آنها حرام است؛ به سبب اینکه خود این کارها عمل حرامی می‌باشد. «ما یحرم الاکتساب به لکونه عملاً محرّماً فی نفسه». احکام مربوط به گناهان، بیشتر در این باب مطرح شده است. بدین ترتیب که به بهانه طرح این موارد (مثل غیبت، کذب، دشنام، غنا و...)، معنا و احکام مربوط به آنها نیز بحث شده است که برای اهل علم و طلاب علوم دینی بسیار جای تأمل و تحقیق دارد.

علاوه بر کتاب «مکاسب محرّمه» (اثر گران سنگ شیخ اعظم انصاری) و شروح و حواشی متعدد آن، می‌توان از «المکاسب المحرّمة»، اثر فقهی امام خمینی رحمته‌الله علیه، «احکام المتاجر المحرّمة»، اثر فقیه نبیل، شیخ مهدی کاشف‌الغطاء رحمته‌الله علیه و نیز «المکاسب المحرّمة»، اثر آیت‌الله اراکی رحمته‌الله علیه و... نام برد.

در این مجال، لازم است در میان آثار فقهی عظام عصرمان، از رساله توضیح المسائل فقهی-اخلاقی آیت‌الله العظمی مظاهری رحمته‌الله علیه نیز یاد کنیم. ایشان بخش دوم رساله توضیح المسائل را به احکام فقهی-اخلاقی مربوط به بسیاری از گناهان، اختصاص داده‌اند. در اثر پیش رو، از این منبع نیز استفاده شده است؛ تا آنجا که-بنابر توضیحاتی که بیان خواهد شد- اسلوب کلی این کتاب و بسیاری از عناوین، از اثر مذکور معظم‌له، الهام گرفته شده است.

ضمن تکریم و تعظیم آثار فقهی بزرگان-از جمله آثار ذکر شده- جای خالی اینکه این موضوع (احکام فقهی گناهان)، به شکل مجزّأ و مبسوط، مطرح گردد، احساس

می‌شود؛^۱ به این معنا که ما کتاب یا رساله‌ای فقهی که به طور مستقل و مفصل، تحت عنوان «احکام گناهان» یا «فقه الذنوب» و عناوینی از این دست، تدوین گشته باشد، یافت نکردیم.

تدوین مجموعه کتب «احکام گناهان»

در راستای دغدغه مذکور، گردآوری و سپس تبویب و تدوین احکام همه محرمات، از سال ۱۳۹۷، به توصیه و تحت اشراف جناب استاد محمد تقی فیاض بخش رحمته الله، در موسسه جلوه نور علوی، به طور جدی آغاز گردید. در مراحل انجام این پروژه گسترده، بیش از ده نفر از طلاب فاضل حوزه علمیه - هریک به نحوی - همکاری داشته‌اند. مجموع ساعات علمی اختصاص یافته به این پژوهش - تا به حال - بیش از سه هزار ساعت مفید می‌باشد.

اثر پیش رو که حاوی نظرات فقهی مقام معظم رهبری حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای رحمته الله است، بخشی از پروژه گسترده «احکام گناهان» می‌باشد.^۲ در ادامه مطلب، به مراحل تدوین این اثر اشاره خواهد شد.

۱. البته همان طور که اشاره شد، آیت الله مظاهری رحمته الله به طور مستقل به این موضوع پرداخته‌اند؛ اما ایشان نیز احکام همه گناهان را مطرح نفرمودند.

۲. خوانندگان محترمی که می‌خواهند خلاصه نظرات آیت الله العظمی سیستانی رحمته الله و نیز دوجمع عالی قدر دیگر - رهبر معظم انقلاب رحمته الله و آیت الله العظمی مکارم شیرازی رحمته الله - را ملاحظه بفرمایند، می‌توانند به «احکام گناهان مورد ابتلا» که جلد اول از این پروژه بوده و توسط مؤسسه جلوه نور علوی رحمته الله به چاپ رسیده، مراجعه بنمایند.

مراحل گردآوری و تدوین این اثر

۱. تهیه عناوین گناهان و ملاک انتخاب آنها

با استعانت از روایات مربوط به گناهان و نیز کتب فقهی مرتب‌طی که اشاره شد و برخی منابع فقهی - اخلاقی دیگر، فهرستی از گناهان - به اصطلاح - شرعی و ظاهری که ارتکاب آنها حرمت فقهی دارد، مهیا گردید. ملاک انتخاب این عناوین (گناهان) آن بود که بدون هیچ قید و شرطی، فقیه، تحقق آن (یعنی عمل به آن) را حرام بداند؛ از بزرگ‌ترین گناهان کبیره (که در رأس آنها «شرک و کفر» است) گرفته تا گناهان خیلی کوچک‌تر، بررسی شده و با جست و جوی‌های گسترده و مراجعات متعدد به منابعی که ذکر خواهد شد، مسائل و استفتائات مربوط به این گناهان، استخراج و تنظیم و دسته‌بندی گردید. با دسته‌بندی و عنوان‌بندی‌ای که انجام شد، مجموع این گناهان، به حدود هشتاد مورد رسید.

برخی از این عناوین، کاملاً مشهور بوده و در ابواب کتب روایی و بالتبع کتب فقهی - اخلاقی با همین عنوان از آنها یاد شده است؛ مثل غیبت، تهمت، کذب (دروغ)، ربا، قطع رحم و...؛ اما برخی دیگر، با اینکه از نظر فقهی، مصادیق حرامی دارند، ولی عنوان خاصی را برای آن در منابع مذکور نمی‌توان یافت. به دلیل اینکه می‌توان آنها را ذیل یک موضوع مشخص قرار داد، عنوانی برای این مصادیق مشخص شده است؛ مثلاً همان‌طور که می‌دانید، از نظر غالب فقهای عصر ما، هر کاری که موجب تضعیف نظام اسلامی بوده و یا مصداق جدی قانون‌شکنی در جامعه و نظام اسلامی باشد، شرعاً حرام می‌باشد. این موارد با اینکه گناه هستند، ولی نمی‌توان عنوان خاصی در ابواب روایی و حتی فقهی - اخلاقی برایشان یافت. لذا عنوانی با این تعبیر برایشان مشخص شده است: «قانون‌شکنی و رعایت نکردن قوانین نظام اسلامی».

نکته دیگر در مورد این عناوین آنکه: اگر بخواهیم با یک نگاه دقیق منطقی و فقهی عناوین محرمات را بررسی کنیم، بسیاری از گناهان ذیل یک عنوان کلی تر قرار می‌گیرد. در این صورت، تنها آن عنوان کلی تر باید مطرح شود و دیگر نیاز نیست عناوین جزئی مطرح گردند؛ مثلاً «غیبت»، «تحقیر»، «تمسخر»، «فحش و دشنام» و... می‌تواند ذیل عنوان کلی «ایذا» (اذیت کردن) یا «وهن» قرار می‌گیرد یا مثلاً «اکل مال یتیم»، «سرقه»، «غصب» و محرماتی از این دست، تحت عنوان کلی «مصرف به ناحق حق الناس» می‌باشد. با وجود اینکه تا حد امکان، این مطلب رعایت شده است؛ اما عمدتاً این عناوین جزئی تر به عنوان یک گناه مستقلاً ذکر گردیده است. به این دلیل که هم در میان السنه بزرگان و فقهایی - همچون شیخ انصاری رحمته الله علیه، در مکاسب - و هم در میان توده مردم این گونه استعمال شده و می‌شود؛ ضمن اینکه حفظ این عنوان‌ها، به دقت بیشتر روی مسائل و احکام هریک کمک می‌نماید.

۲. گردآوری نظرات مراجع عظام تقلید از منابع

در گام دوم، هر مسئله و حکم شرعی که با هریک از این گناهان مرتبط است، از منابع مربوطه - که جلوتر ذکر می‌شود - استخراج گردید.

منابع این اثر

بر اساس مطالبی که بیان شد، طبعاً منابع این پروژه، آثار و کتب فقهی - فتوایی فقه‌های عظام می‌باشد. (اگرچه، از کتب فقهی - استدلالی ایشان نیز می‌توان، در این راستا، استفاده نمود.)

باتوجه به اینکه هدف از گردآوری این اثر، استفاده مکلفین و مقلدین حال حاضر و اطلاعشان از احکام گناهان می‌باشد و نیز غالب آن‌ها در احکام شرعی از مراجع تقلید در قید حیات (دامت برکاتهم) تقلید می‌نمایند، پس توقع می‌رود که تنها فتاوی این

بزرگان مدّ نظر باشد. بنابراین، منابع ما در این گردآوری، آثار فقهی مراجع در قید حیات (دامت برکاتهم) می باشد.

از طرفی با توجه به گستردگی «احکام گناهان»، اگر قرار باشد در این اثر، فتاوی همه مراجع عظام حال حاضر آورده شود، این اثر، کتابی چند هزار صفحه‌ای می شد و سال‌های سال گردآوری و تدوین آن به طول می انجامید.

بنابراین، در این پروژه، به طور کلی نظرات و فتاوی سه تن از مراجع عظام حال حاضر، استخراج شده است: رهبر معظم انقلاب علیه السلام، آیت الله العظمی سیستانی رحمته الله و آیت الله العظمی مکارم شیرازی رحمته الله.

اثر حاضر، تنها مشتمل بر فتاوی مقام معظم رهبری علیه السلام بوده و - همان طور که پیش تر اشاره شد - در مجلّلات دیگر این مجموعه، به فتاوی دو مرجع عالی قدر دیگر پرداخته شده است.

از جمله منابع استخراج نظرات رهبر معظم انقلاب علیه السلام، رساله أجوبة الإستفتائات معظمّه، رساله آموزشی، کتاب «مناسک حج» و پایگاه اطلاع رسانی دفتر معظمّه می باشد.

همچنین، در روند گردآوری، مسائل و سؤالات مهمی که توضیح و پاسخ آن‌ها از میان منابع مذکور یافت نشد، در قالب استفتایی رسمی - به صورت اینترنتی - به پایگاه اطلاع رسانی رسمی ایشان ارسال شد و پاسخ آن - بدون دخل و تصرفی - به مطالب کتاب ملحق گردید.

لازم به ذکر است که تلاش ما در تنظیم این اثر، وفای به متن موجود در منابع (خصوصاً رساله‌های عملیه) بوده و به دلخواه خود دخل و تصرفی در عبارات آن‌ها نشده است؛ البته در برخی موارد اندک که متن پرسش یا پاسخ یا توضیح مسئله‌ای طولانی شده و نقل مستقیم و کامل آن، موجب رنجش خوانندگان محترم می شد - با حفظ کامل مضمون و محتوا - عبارت مربوطه، اندکی تلخیص شده است.

۳. تنظیم و تدوین مسائل براساس یک اسلوب واحد

اسلوب و قالب کلی مدّ نظر ما در طرح مسائل و استفتائات به دست آمده پیرامون هریک از موضوعات (گناهان)، بدین صورت است:

(۱) در آغاز، برای هر گناه، آیه‌ای از کلام الله مجید که مربوط به آن است و نیز ویک یا چند روایت پیرامون آن از جوامع روایی ذکر شده است تا به جایگاه آن گناه، در ثقلین نیز اجمالاً اشاره شود.

(۲) معنا و حکم آن گناه: ابتدا «حکم» آن (که به فتوا یا بنا بر احتیاط واجب، «حرمت» است)، بیان گردیده و اگر آن گناه نیاز به تعریف دارد، «تعریف» آن ذکر شده است. توضیح آنکه: برخی از محرمات -مانند غیبت و تهمت و...- نیاز به تعریف دارد و تعریف فقهی آن هم در آثار مرجع عالی قدر ذکر شده است؛ اما برخی دیگر نیاز به تعریف ندارد و معنای آن واضح است؛ مانند توهین و تحقیر یا فحش و دشنام و... . طبعاً برای این نوع از محرمات تعریفی ذکر نکرده‌ایم.

(۳) اقسام و مصادیق آن گناه: معمولاً این طور است که هر گناه اقسامی دارد. طبعاً باید این اقسام نیز ذکر شود تا شناخت معنا و احکام آن گناه دقیق تر گردد؛ مثلاً «ربا» - که از بزرگ‌ترین گناهان است - سه قسم می‌شود (ربای در معامله - ربای در قرض - ربای دیرکرد). هریک از این اقسام احکام خاص خود را دارد. در این میان مصادیق متعدد آن گناه - مثلاً «غیبت» - ذکر می‌شود تا معلوم شود چه مواردی غیبت هست و چه مواردی، نیست. (برای مثال، آیا غیبت کودک یا دیوانه اساساً غیبت محرم هست یا خیر؟ و...)

در این بخش، همچنین مواردی ذکر می‌شود که یک فعلی در یک صورتش مصداق آن گناه و حرام بوده و در صورت و حالت دیگری مصداق آن نمی‌باشد. برای مثال، بسیاری از افعال مانند «کشیدن کاریکاتور اشخاص، اگر مصداق هتک حرمت مؤمن و اهانت به او باشد، جایز نیست، ولی اگر در عرف امروز، هتک و توهین به حساب نیاید، اشکال ندارد.»^۱ این دست از مسائل نیز ذکر شده؛ چون به هر حال یک نوع آن، مصداق گناه است.

۴) احکام فرعی آن گناه: بعد از اینکه اقسام و مصادیق آن محرم ذکر می‌شود، مسائلی مطرح می‌گردد که پیرامون آن گناه بوده و -به اصطلاح- «فروعاً» حرام می‌باشد؛ ولی مصداق آن نیست. برای مثال: وقتی حرمت «غنا» مطرح و سپس اقسام و مصادیق آن ذکر می‌شود، این سؤال پیش می‌آید که آیا -مثلاً- تعلیم و تعلّم و گرفتن اجرت بر آن و... نیز حرام است؟ این گونه مسائل، «احکام فرعی» نام گذاری شده است.

۵) استثنائات آن گناه: بیشتر محرمات، استثنائاتی دارند و به اصطلاح: حکم حرمت «تخصیص» می‌خورد؛ یعنی همان گناهی که به خودی خود حرام یا حتی جزو محرمات کبیره بود، در بعضی موارد جایز و بلکه واجب می‌شود. (مثلاً به طور کلی «ربا» حرام است؛ ولی همین ربا بین پدر و فرزند جایز است.) این موارد جواز، در این قسمت (مُستثنیات) ذکر می‌گردد.

۶) توبه از آن گناه: در آخر، اگر مسئله‌ای پیرامون کیفیت توبه از آن گناه، یافت شده، ذکر می‌گردد.

۱. رساله توضیح المسائل جامع آیت الله العظمی سیستانی، ج ۲، مسئله ۴۲۴.

سرفصل‌های فوق، یک چیدمان کلی است که سعی شده در بیشتر موضوعات (گناهان) رعایت شود؛ اما فتاوی‌ای مربوط به برخی از موارد فوق، در یکسری از گناهان، یافت نمی‌شود یا اساساً موضوعیتی ندارد. برای مثال: موضوع «دروغ»، هم تعریف و حکم آن ذکر شده است؛ هم مصادیق و احکام فرعی آن و هم استثنائات و توبه از آن؛ اما -مثلاً- برای موضوع «عاق والدین»، موردی تحت عنوان «استثناء»، متصور نیست یا مثلاً تعریف موضوع «سرقت»، روشن است و نیاز به بیان ندارد. طبعاً این موارد، در این اثر، ذکر نشده است. (البته در برخی گناهان، بعضی از این موارد -اقسام و احکام فرعی و...- به سبب اینکه در منابع، مطلبی در این باره یافت نشده، ذکر نگشته است.)

۴. عنوان زنی برای هر مسئله

برای هریک از مسائل (اعم از پرسش و پاسخ و غیر آن)، عنوان و -به اصطلاح- نمایه‌ای زده شده است تا موضوع مسئله، اجمالاً مشخص باشد؛ خصوصاً در پرسش و پاسخ‌های طولانی.

در برخی موارد، ذیل یک نمایه، بیش از یک پرسش یا مسئله نوشته شده است؛ زیرا نمایه همه آن‌ها یک چیز می‌باشد؛ البته ممکن است مضمون هر سؤال یا مسئله اندک تفاوتی در جزئیات داشته باشد.

نکته دیگر آنکه: در ترتیب مسائل (خصوصاً در بخش «اقسام و مصادیق»)، سعی شده است در عین حفظ سیر منطقی آن‌ها، هر مسئله به ترتیب اهمیت و مورد ابتلا بودنش ذکر شود.

۵. دسته‌بندی محرمات

در آخر، تصمیم بر آن شد که همه این موضوعات (محرمات) یک دسته‌بندی کلی و منطقی شود. یک نگاه این است که محرمات را به لحاظ اینکه از کدام یک از اعضا و

جوارح صادر می‌شود، دسته‌بندی کرد؛ یعنی همه گناهان تقسیم شوند به: گناهان چشم، گناهان زبان، گناهان شکم، گناهان دست و...؛ اما مشکل این نوع تقسیم‌بندی آن است که بسیاری از محرّمات این‌طور نیست که فقط یکی از اعضا و جوارح گنهکار مرتکب آن بشود (البته غیر از «گناهان زبان»؛ گناهایی مانند «تعرب بعد از هجرت»، «عاق والدین»، «قطع رحم»، «بدعت» و... بنابراین، در این اثر، به سراغ تقسیم‌بندی دیگری رفتیم. تقسیم‌بندی دیگری که این کتاب براساس آن شکل گرفت عبارت است از:

۱. گناهان «زبان» (شامل: غیبت، دروغ، تهمت، دشنام، توهین و تمسخر و...؛
۲. گناهان «مالی» (شامل: ربا، رشوه، غش در معامله، کم‌فروشی، اکل مال یتیم، غصب و...؛
۳. گناهان «روابط زن و مرد و ملحقات آن» (شامل: محرّمات پوشش و حجاب، نگاه حرام، لمس و مس حرام و...؛
۴. گناهان مربوط به «لهو و لعب» (شامل: غنا و موسیقی حرام، رقص و قمار)؛
۵. گناهان مربوط به «حقوق و تعاملات خانوادگی و اجتماعی» (شامل: ایذا، حبس و تضييع حق الناس، عاق والدین، قطع رحم و...؛
۶. گناهان مربوط به «باورهای اعتقادی» (شامل: شرک و کفر، بدعت و خرافه‌پرستی، هتک مقدسات، تعزّب پس از هجرت، سحر و...؛
۷. گناهان مربوط به «خوردن و آشامیدن» (شامل: اسراف و تبذیر، استعمال مسکرات و مواد مخدّر، خوردنی‌ها و آشامیدنی‌های متفرقه حرام، محرّمات صید و ذبح و...).

۸. گناهان مربوط به «خود گناه» (شامل: «اشاعه و ترویج گناه»، «کمک به گنهکار»، «حضور در مجلس گناه»، «کوچک شمردن اوامر و نواهی»).

همچنین در ابتدای کتاب، پیش از طرح مباحث فوق، از «توبه» سخن گفته شده است. («توبه» در ثقلین و مسائل و احکام کلی پیرامون آن).

یکی از اغراض و فواید این نوع تقسیم بندی آن است که هرکس با توجه به سبک زندگی، دغدغه و نیاز و ابتلای خود می تواند به موضوعات مرتبط با آن به راحتی مراجعه نموده و از احکام شرعی پیرامون آن موضوعات مطلع شود. مثلاً شخصی که در فضای کسب و کار و درآمدزایی بوده و برای او خطر افتادن در دام گناهان مالی بیشتر است، به بخش «گناهان مالی» مراجعه می نماید یا مثلاً جوانی که در محیط دانشگاه بوده و گناهان مربوط به «روابط زن و مرد» برای او بیشتر مورد ابتلا و مهم است، به این بخش مراجعه می کند و... .

در پایان، لازم است از برادران ارجمندم، حجج الاسلام محمد تقی جوادی، محمد عبادی فر، محمد هادی محمودی و دیگر عزیزانی که هریک به نحوی در گردآوری این اثر همکاری نمودند، قدردانی کنم. از خداوند مَنَّان طلب می نمایم که این قلیل را به فضل و کرم کثیرش از ما قبول فرموده و مورد رضای وجود مبارک امام زمانان حضرت بقیة الله الاعظم عجل الله تعالی فرجه الشریف قرار دهد؛ **إن شاء الله تعالی**.

سجاد رازگردانی

پاییز ۱۴۰۲

توبه

«توبه»، در ثقلین

الف. «توبه»، در قرآن

﴿إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ فَأُولَٰئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧﴾ وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّىٰ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْآنَ وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ أُولَٰئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا﴾^۱

«بی تردید توبه نزد خدا فقط برای کسانی است که از روی نادانی مرتکب کار زشت می‌شوند؛ سپس به زودی توبه می‌کنند؛ این‌ها هستند که خدا توبه آنان را می‌پذیرد و خدا همواره دانا و حکیم است. (۱۷)

و برای کسانی که پیوسته کارهای زشت مرتکب می‌شوند تا زمانی که مرگ یکی از آنان فرا رسد [و در آن لحظه که تمام فرصت‌ها از دست رفته] گوید: اکنون توبه کردم و نیز برای آنان که در حال کفر از دنیا می‌روند، توبه نیست. این‌ها هستند که عذابی دردناک برای آنان آماده کرده‌ایم.»

ب. «توبه»، در روایات

وجوب تعجیل در توبه

«قال رسول الله ﷺ: ... لَا تَقْدِمِ الذَّنْبَ وَلَا تُؤَخِّرِ التَّوْبَةَ وَلَكِنْ قَدِّمِ التَّوْبَةَ وَأَخِّرِ الذَّنْبَ؛ فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَقُولُ فِي كِتَابِهِ: ﴿بَلْ يُرِيدُ الْإِنْسَانُ لِيَفْجُرَ أَمَامَهُ﴾»^۱،^۲

«پیامبر خدا ﷺ (در حدیثی طولانی خطاب به ابن مسعود) می فرماید: گناه را پیش نیفکن و توبه را به تأخیر نیندا؛ بلکه توبه را پیش افکن و گناه را به تأخیر انداز؛ زیرا که خدای متعال در کتابش می فرماید: «بلکه انسان می خواهد فرارویش را بازنماید».

فضیلت توبه

۱. «عَنِ السَّكُونِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: خَيْرُ الدُّعَاءِ الْإِسْتِغْفَارُ»^۳
«سکونی نقل کرده است که: حضرت صادق ع می فرماید: رسول خدا ﷺ فرمود: نیکوترین دعا، آمرزش خواهی است.»
۲. «عَنْ عُبَيْدِ بْنِ زُرَّارَةَ قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ ع: إِذَا أَكْثَرَ الْعَبْدُ مِنَ الْإِسْتِغْفَارِ رُفِعَتْ صَحِيفَتُهُ وَهِيَ تَتَلَاؤُ»^۴
«عبید بن زراره نقل می کند که: امام صادق ع فرمود: هرگاه بنده بسیار آمرزش طلبد، نامه عملش بالامی رود؛ درحالی که می درخشد.»

معنا و مراحل توبه

«قال أمير المؤمنين علي ع: الْإِسْتِغْفَارُ دَرَجَةُ الْعَلِيِّينَ وَهُوَ اسْمٌ وَقَعَ عَلَى سِتَّةٍ مَعَانٍ أَوَّلُهَا النَّدْمُ عَلَى مَا مَضَى وَالثَّانِي الْعَزْمُ عَلَى تَرْكِ الْعُودِ إِلَيْهِ أَبَدًا وَالثَّالِثُ أَنْ تُؤَدِّيَ إِلَى الْمَخْلُوقِينَ حُقُوقَهُمْ حَتَّى تَلْقَى اللَّهَ [عَزَّ وَجَلَّ] أَمَلَسَ لَيْسَ عَلَيْكَ تَبِعَةٌ وَالرَّابِعُ أَنْ تَعْمِدَ إِلَى كُلِّ فَرِيضَةٍ عَلَيْكَ صَبَّغَتْهَا فَتُؤَدِّيَ حَقَّهَا وَالحَامِسُ أَنْ تَعْمِدَ إِلَى اللِّحْمِ الَّذِي نَبَتَ عَلَى السُّحْتِ فَتُذِيبَهُ بِالْأَحْزَانِ حَتَّى تُلْصِقَ الْجِلْدَ بِالْعَظْمِ وَيَنْشَأَ بَيْنَهُمَا

۱. القيامة، ۵.

۲. بحار الأنوار، ج ۴، ۷۴، ص ۱۰۴.

۳. الكافي، ج ۲، ص ۵۰۴.

۴. همان، ۴.

لَحْمٌ جَدِيدٌ وَالسَّادِسُ أَنْ تُذِيقَ الْجِسْمَ الْمَرْطَعَةَ كَمَا أَدَّقْتَهُ حَلَاوَةَ الْمَعْصِيَةِ فَعِنْدَ ذَلِكَ تَقُولُ: أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ.»^۱

«امام علی علیه السلام فرمود: استغفار، مرتبه عالی مقامان است و آن اسمی است که برشش معنا واقع می‌شود: نخست، ندامت نسبت به رفتار گذشته؛ دوم، تصمیم قاطع بر ترک بازگشت برای همیشه؛ سوم، رد کردن حقوق مردم تا اینکه خداوند عزوجل را پاک ملاحظت کنی و خود را از گناه خالی نمایی؛ چهارم، حق هر واجبی را که ضایع ساخته‌ای، ادا سازی؛ پنجم، گوشتی که از حرام روییده است با گریه و زاری آب کنی، به گونه‌ای که پوست به استخوان چسبیده و میان آن دو گوشتی تازه برآید؛ ششم، آنکه درد اطاعت الهی را به تن بچشانی، چنان که شیرینی معصیت را به آن چشاندی؛ در این هنگام می‌گویی: استغفرالله.»

چند حکم کلی درباره توبه

«توبه»، واجب فوری

پرسش: آیا این جمله درست است که: «توبه از گناه، واجب فوری است»؟
پاسخ: شرعاً واجب فوری است.^۲

شکستن توبه

پرسش: اگر توبه شکسته شود، چه مجازاتی دارد؟
پاسخ: دوباره توبه کند و برای توبه، ناامید از رحمت خدا نباشد؛ توبه واقعی نموده و استغفار کند. هرگاه انسان با پشیمانی از گناه روبه خدای متعال بیاورد، خداوند وعده فرموده که گناهان بنده اش را بخشیده و توبه اش را بپذیرد؛ به فضل خدا امیدوار باشد و

۱. نهج البلاغه، ص ۵۵۰.

۲. استفتا از پایگاه اطلاع رسانی دفتر مقام معظم رهبری.

واقعاً از گناهان فاصله گرفته و به وظایف دینی عمل کند و اعمال زشت گذشته را با کارهای خوب و پسندیده جبران کند.^۱

شرایط توبه

توبه از گناه، با استغفار و پشیمانی از گناه و تصمیم جدی بر تکرار نکردن آن، حاصل می‌شود.^۲

روش اصلاح و جبران گناهان

۱. جبران گناهان مربوط به حق الناس‌های مالی و جانی^۳

اگر حق الناس در میان است، - یعنی آسیب بدنی و یا مالی به دیگران وارد کرده - چنانچه آن شخص را می‌شناسد، باید خسارت آن را جبران کند و یا به نحوی رضایت او را احراز نماید و اگر به او دسترسی ندارد - ولو در آینده یا از طریق واسطه - و یا اصلاً او را نمی‌شناسد و معلوم نیست، باید به میزان حق مذکور به فقیر صدقه بدهد.^۴

۲. جبران گناهان مربوط به حق الناس‌های عرضی (آبرویی)

در مواردی که طلب حلالیت لازم است، در صورت امکان و عدم مفسده، از او کسب رضایت نمایید.^۵

۱. همان.

۲. پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری.

۳. یک توضیح (از مؤلف): به طور کلی همه معاصی به دودسته تقسیم می‌شوند: ۱. گناهان مربوط به حق الله (اعم از ترک عبادات، مثل نماز و روزه - که قضا یا کفاره دارد - و غیر آن، مانند شرب خمر، چشم چرانی، و...).

۲. گناهان مربوط به حق الناس: این دسته از گناهان، خود به سه دسته تقسیم می‌شوند: ۱. گناهان مربوط به مال مردم (مانند ربا، سرقت و...)، ۲. گناهان مربوط به جسم و جان مردم (مانند قتل یا ضرب و شتم)، ۳. گناهان مربوط به عرض و آبروی مردم (یعنی محرماتی که آبرو و شخصیت فردی را نشانه می‌گیرد؛ مانند غیبت، تهمت و...)، به نحوه ادای حق و جبران همه این اقسام، به طور کلی، در این بخش، اشاره می‌شود؛ اما باید توجه داشت که توبه از برخی گناهان، کیفیت و احکام خاصی هم دارد که در انتهای مسائل پیرامون هر گناه (به تفصیل) بیان خواهد شد.

۴. پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری.

۵. استفتا از پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری.

۳. جبران گناهان مربوط به حق الله

اگر هم حق الله در میان است و قضا دارد، قضا نماید!^۱

* به خوانندگان محترم توصیه می شود برای مطالعه بیشتر پیرامون «توبه»، خصوصاً نکات اخلاقی مربوط به آن، به کتاب «مراقبات اخلاق توحیدی» (جلد اول: یَقْظِه وَتُوبِه) که توسط مؤسسه جلوه نور علوی علیه السلام به چاپ رسیده است، مراجعه نمایند.

۱. پایگاه اطلاع رسانی دفتر مقام معظم رهبری. (و همچنین اگر کفاره ای دارد -مانند کفاره افطار عمدی روزه واجب-، آن را ادا نماید.)